עין משפט נר מצוה

נד א מיי' פ"א מהלכות ק"ש הלכה ו טוש"ע או"ח סימן נט סעיף א:
נה ב מיי' שם סמג עשין יח טור שו"ע או"ח סימן ס סעיף א:
נו ג מיי' פ"ז מהלכות תפלה הלכה י טור שו"ע או"ח סימן מז סעיף ז:
נז ד מיי' שם טוש"ע שם סעיף ג:
נח ה מיי' שם טוש"ע שם סעיף ה:
נט ו מיי' פ"ו מהלכות תמידין הלכה ד:

◆

רבינו חננאל

ורבנן אמרי אהבת עולם תניא נמי הכי אין אומרים אהבה רבה אלא אהבת עולם. וכן הוא אומר ואהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד. הלכך אהבת עולם אמרינן. והא דלקמן אמר ר' יהודה אמר שמואל השכים לקרות בתורה וכו' שכבר נפטר באהבה רבה, לא מידחיא הא דרבנן דאמרי אהבת עולם, דהא מימרא דשמואל מרא דשמעתא הוא, דשמואל דאמר אהבה רבה, ולטעמיה הוא דקאמר ולא סמכינן עליה. אמר רב יהודה אמר שמואל השכים לקרות בתורה או לשנות וכו' לאחר ק"ש אין צריך לברך שכבר נפטר באהבה רבה, דכתיב בה לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך באהבה וכו'. אמר רב הונא למקרא צריך לברך למשנה אין צריך לברך ור' אלעזר אמר למקרא צריך לברך לתלמוד אין צריך. הא דאמר רב מאן דבעי למקרי בין למקרא בין למשנה בין לתלמוד ואפי' למדרש צריך לברך ברישא, קיימא לן כותיה. ואע"ג דרב הונא פליג עליה למשנה ור' אלעזר לתלמוד, לית הלכתא כוותייהו דהא תלמידי דרב הן ואין הלכה כתלמיד במקום הרב. ועוד לא שוו אהדדי. ועוד רב מחמיר הוא. אמר רב פפא הילכך נימרינהו לכולהו. ואסיקנא א"ר פפא הילכך נימרינהו לכולהו, נימא אקב"ו על דברי תורה ועוד נימא והערב נא וכו' ונימא אשר בחר וכו' וזו היא ברכות התורה. הא דר' זריקא לאו בפירוש אתמר אלא מכללא אתמר. כלומר, שמע ר' זריקא לרשב"ל דאמר אין ברכות מעכבות זו את זו, ודייק ברכה אחת יוצר אור. אי אמרת דקרי יוצר אור בלבד ומניח אהבת עולם לגמרי וקורא ק"ש, היינו דברכות אין מעכבות זו את זו, דהא לא מעכבא ליה אהבה רבה.

ורבנן אמרי אהבת עולם וכו'. הלכך תקינו[א] לומר בשחרית אהבה רבה ובערבית אהבת עולם: **שכבר** נפטר באהבה רבה. עד הלכך נימרינהו לכולהו. בירושלמי יש הא דאמרי' שכבר נפטר באהבה רבה והוא ששנה על אתר פירוש לאלתר שלמד מיד באותו מקום. ושאל הרב ר' יצחק כגון אנו שאין אנו לומדין מיד לאחר תפלת השחר שאנו טרודין והולכים כך בלא למוד עד אמצע היום או יותר אמאי אין אנו מברכין ברכת התורה פעם אחרת כשאנו מתחילין ללמוד. והשיב ר"י דלא קיימא לן כאותו ירושלמי הואיל וגמר' שלנו לא אמרו ואין צריך לאלתר ללמוד. ועוד אפי' לפי הירושלמי דוקא אהבה רבה דלא הוי עיקר ברכה לברכת התורה דעיקר אהבה רבה (ד) לק"ש נתקן ובשביל היא אינו נפטר מברכת התורה אלא אם ילמוד מיד וגם לא יעשה היסח הדעת. אבל ברכת אשר בחר בנו וברכת לעסוק בדברי תורה שהן עיקר לברכת התורה פוטרת כל היום. וא"ת מאי שנא מסוכה שצריך לברך על כל סעודה וסעודה לישב בסוכה. וי"ל דשאני תורה שאינו מייאש דעתו דכל שעה אדם מחוייב ללמוד דכתיב והגית בו יומם ולילה והוי כמו יושב כל היום בלא הפסק. אבל אכילה בסוכה יש שעה קבועה. וא"ת מפני מה אין אנו מברכין לישן בסוכה. וי"ל דברכה דאכילה שמברכין לישב פוטרתו. א"נ משום שמא לא יישן והוי ברכה לבטלה שהרי אין בידו לישן כל שעה שירצה. והיה אומר ר"ת כשאדם עומד ממטתו בלילה (בשחרית) ללמוד שא"צ לברך ברכת התורה מפני שברכת התורה של אתמול שחרית פוטרת עד שחרית אחרת ולא נהירא. והצרפתים נהגו לומר פסוקים (ה) וברכת כהנים וגם אלו דברים שאין להם שיעור שהיא משנה (פ"א דפאה) ואלו דברים שאדם אוכל פירותיהן כו' שהיא ברייתא (מס' שבת קכז.) מפני הירושלמי דבעי שילמוד על אתר. אבל א"צ כמו שכתבתי כבר: **ה"ג** ברוך אתה ה' המלמד תורה לעמו ישראל. אבל לא גרס למדני חקיך שאין זו ברכה אלא בקשה שאמר דוד: **וברכת** כהנים. ואין זה דוכן שהרי לא היו עומדים לדוכן עד לאחר הקטרת אמורים דאמרי' בתענית (פ"ד ד' כו:) שלשה פעמים ביום הכהנים נושאין כפיהם וכו' וא"כ הוה ליה למתני ד' פעמים אחד לפני הקטרה ואחד לאחר הקטרה אלא בלא נשיאות כפים אמרו ברכת כהנים כמו שאנו אומרים:
משום

[1]יוצר אור ובורא חשך (א) לימא יוצר אור ובורא נוגה כדכתיב קאמרינן אלא מעתה עושה שלום ובורא (ב) רע מי קא אמרינן כדכתיב אלא כתיב רע וקרינן הכל [א]לישנא מעליא הכא נמי לימא נוגה לישנא מעליא אלא אמר רבא [ב]כדי להזכיר מדת יום בלילה ומדת לילה ביום בשלמא מדת לילה ביום כדאמרינן יוצר אור ובורא חשך אלא מדת יום בלילה היכי משכחת לה אמר אביי גולל אור מפני חשך וחשך מפני אור ואידך מאי היא אמר רב יהודה אמר שמואל אהבה רבה וכן אורי ליה רבי אלעזר [ג]לר' פדת בריה אהבה רבה תניא נמי הכי [א]אין אומרים אהבת עולם אלא אהבה רבה ורבנן אמרי אהבת עולם וכן הוא אומר [2]ואהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד א"ר יהודה אמר שמואל [ב]השכים לשנות עד שלא קרא ק"ש צריך לברך משקרא ק"ש א"צ לברך שכבר נפטר באהבה רבה אמר רב הונא למקרא צריך לברך ולמדרש א"צ לברך ור' אלעזר אמר למקרא ולמדרש צריך לברך למשנה א"צ לברך ור' יוחנן אמר אף למשנה נמי צריך לברך [אבל לתלמוד א"צ לברך] ורבא אמר [ד]אף לתלמוד צריך (לחזור ו) לברך [ה]דאמר רב חייא בר אשי זימנין סגיאין הוה קאימנא קמיה דרב לתנויי פרקין בספרא דבי רב הוה מקדים וקא משי ידיה ובריך ומתני לן פרקין. מאי מברך א"ר יהודה אמר שמואל אשר קדשנו במצותיו וצונו [ג]לעסוק בדברי תורה ור' יוחנן מסיים בה הכי [ד]הערב נא ה' אלהינו את דברי תורתך בפינו ובפיפיות עמך בית ישראל ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי עמך בית ישראל כלנו יודעי שמך [ט]ועוסקי תורתך ברוך אתה ה' המלמד תורה לעמו ישראל ורב המנונא אמר אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו ברוך אתה ה' נותן התורה [ו]אמר רב המנונא זו היא מעולה שבברכות [ה]הלכך לימרינהו לכולהו: תנן התם [ז]אמר להם הממונה ברכו ברכה אחת והם ברכו וקראו עשרת הדברות שמע והיה אם שמוע ויאמר וברכו את העם ג' ברכות אמת ויציב ועבודה וברכת כהנים ובשבת מוסיפין ברכה אחת למשמר היוצא מאי ברכה אחת כי הא דרבי אבא ור' יוסי בר אבא אקלעו להתוא אתרא בעו מנייהו מאי ברכה אחת לא הוה בידייהו ואתו שיילוהו לרב מתנה לא הוה בידיה אתו שיילוהו לרב יהודה אמר להו הכי אמר שמואל אהבה רבה [ח]ואמר רבי זריקא אמר רבי אמי א"ר שמעון בן לקיש יוצר אור כי אתא רב יצחק בר יוסף אמר הא דרבי זריקא לאו בפירוש אתמר אלא מכללא אתמר דאמר ר' זריקא א"ר אמי אמר ר' שמעון בן לקיש זאת אומרת ברכות אין מעכבות זו את זו אי אמרת בשלמא יוצר אור הוו אמרי היינו דברכות אין מעכבות זו את זו דלא קא אמרי אהבה רבה
אלא

יוצר אור ובורא חשך עושה שלום ובורא רע (ג). לקמיה מפרש אידך מאי היא דאילו ברכה דישתבח אינה מן המנין שהיא לאחרי פסוקי דזמרה כמו ברכת הלל ואומרים אותה קודם זמן קריאת שמע אם ירצו: **כדכתיב קאמרי'**. כתיב בקרא יוצר אור ובורא חשך עושה שלום ובורא רע: **שכבר נפטר באהבה רבה**. שיש בה מעין ברכת התורה ותן בלבנו ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך ותלמדם חקי רצונך: **מדרש**. הוא קרוב למקרא כגון מכילתא וספרא וספרי שהם מדרשי מקראות: (ט)**לגמרא אין צריך לברך**. אפילו קודם אהבה רבה קאמר והכי מוכח מילתא בפסח שני(י): **אף לגמרא צריך לברך**. שהוא עיקר התורה שממנו הוראה יוצאה. גמרא היינו סברת טעמי משנה ותירוצי משניות הסותרות זו את זו ותמורי מחסרא: **ומברך**. ברכת התורה: **ור' יוחנן מסיים בה הכי**. דבעי פתיחה בברוך וחתימה בברוך: **הערב נא ה' אלהינו**. יערבו עלינו לעסוק בהם מאהבה: **ברוך אתה ה' המלמד תורה לעמו ישראל** גרסינן. ולא גרסינן למדני(כ) חקיך שאין זו ברכה והודאה על שעבר אלא לשון בקשה ודוד כי אמרה (בתהלים קיט) לא לשם ברכה אמרה אלא בלשון בקשה והכי קאמר ה' שאתה ברוך למדני חקיך: **וזו היא מעולה שבברכות**. התורה לפי שיש בה הודאה למקום וקילוס לתורה ולישראל: **תנן התם**. במס' תמיד: **אמר להם הממונה**. והוא סגן הכהנים כדאי' ביומא היינו סגן היינו ממונה (בפירש"י שם טו:): **ברכו ברכה אחת**. לקמן מפרש מאי היא ומן הברכות שלפני ק"ש היא דהתם מסדר לכוליה סדר עבודת השחר וקאמר דלאחר שסדרו האברים ע"ג הכבש ומלחום ירדו ובאו להם ללשכת הגזית לקרות את שמע והדר תני אמר להם הממונה ברכו ברכה אחת והם ברכו וקראו עשרת הדברות: **וברכו את העם**. עם העם: **ועבודה**. בשביל העבודה שעשו היו מברכין אותה רצה ה' אלהינו עבודת עמך ישראל ואשי ישראל ותפלתם תקבל ברצון ברוך המקבל עבודת עמו ישראל ברצון. אי נמי שאותך לבדך ביראה נעבוד: **וברכת כהנים**. לברך את העם. ובשחר תפלה לא היה להם פנאי ואף זמן קריאת שמע לא הגיע כדאמר במסכת יומא (דף לז ע"ב) הקורא את שמע עם אנשי משמר ועם אנשי מעמד לא יצא לפי שאנשי משמר מקדימין כו': **מוסיפין ברכה אחת**. לקמיה מפרש לה: **למשמר היוצא**. שהמשמרות מתחלפות ביום השבת כדאמרינן במסכת סוכה (ד' נו:) משמר היוצא עושה תמיד של שחר ומוספין ומשמר הנכנס עושה תמיד של בין הערבים ובזיכין: **מאי ברכה אחת**. דקתני רישא איזו מן הברכות הוא אומר: **לאו בפירוש אתמר**. לא שמע מפי ר"ל שאמר בפירוש מאי ברכה אחת יוצר אור: **זאת אומרת**. דקתני ברכו ברכה אחת: **ברכות אין מעכבות זו את זו**. בירך את האחת ולא בירך את השניה נפקא מינה ידי חובתו בההיא שבירך ואין חברתה מעכבת לומר שאין זו מועלת בלא זו. ומהכא שמע ר' זריקא דס"ל לר"ל דהך ברכה אחת יוצר אור היא: **אי אמרת בשלמא יוצר אור הוו אמרי**. ולא אהבה רבה ואע"ג דמטא ליה זמנא שאף בלילה ראוי לומר כל שכן דכיון דאמרי יוצר אור ודאי מטיא זמנא ואפ"ה לא אמרי אלא יוצר אור ותו לא אמרי לה היינו דקאמר שמע מינה ברכות אין מעכבות זו את זו:
אלא

מסורת הש"ס

א) [פסחים ג. ופ"ג יבמות יא: וש"נ], ב) [לקמן יב. ע"ש], ג) [עי' תוס' נדה ח. ד"ה ולמר], ד) לקמן יד:, ה) [עי' תוס' כתובות ח. ד"ה שהכל ופי' תוס' לקמן מו. ד"ה כל הברכות ותוס' פסחים קד: ד"ה חוץ], ו) ברב אלפס אי' והא דרב המנונא מעולה כו', ז) תמיד דף לב:, ח) [אולי שגגת הדפוס הוא], ט) [צ"ל למדרש], י) [צ"ל בפרק שני דף יד:], כ) בס"א: למדנו, ל) [מימרא כצ"ל].

◆

תורה אור השלם

1. יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא רָע אֲנִי יְיָ עֹשֶׂה כָל אֵלֶּה: ישעיהו מה ז
2. מֵרָחוֹק יְיָ נִרְאָה לִי וְאַהֲבַת עוֹלָם אֲהַבְתִּיךְ עַל כֵּן מְשַׁכְתִּיךְ חָסֶד: ירמיהו לא ב

◆

הגהות הב"ח

(א) גמ' ולימא יוצר: (ב) שם שלום ובורא את הכל מי קא אמרינן כדכתיב: (ג) רש"י ד"ה יוצר וכו' ובורא את הכל לקמיה מפרש: (ד) תוס' ד"ה שכבר וכו' לק"ש נתקן ובשבילה אינו כצ"ל ותיבת היא נמחק: (ה) בא"ד דברכת כהנים:

◆

גליון הש"ס

בגמ' לעסוק בד"ת. ברי"ף הגירסא על ד"ת שם ועוסקי כו'. ברי"ף הגירסא ולומדי תורתך לשמה שם הלכך כו'. ברי"ף והרא"ש הגירסא אמר ר"פ הלכך

◆

מוסף תוספות

א. בתוס' ר"ש כתב. ומכ"מ כתבו הגאונים שיש לנו לקיים דברי שניהם ונהגו לומר שחרית אהבה רבה וערבית אהבת עולם.

◆

מוסף רש"י

שכבר נפטר באהבה רבה. אם אמר הלל ואמרינן שאין צריך לברך על תלמוד תורה שכבר נפטר באהבה רבה. מאי טעמא מברכינן על קריאת התורה בציבור, תריץ האי והאי לא דמיא להא, דלא מברכינן עלה מזה הטעם אלא משום דהוה ליה מצוה בפני עצמה כדתיקן עזרא, והוה ליה כמצות תפילין או ציצית או שאר מצות דאי עביד ליה בעיא לברכו (האורה סי' יא). **בספרא דבי רב.** תורת כהנים (לקמן יח: סידור רש"י סי' ה').